

Максим Смерека

Національний університет «Киево-Могилянська академія»

СИНТЕЗ МОВНИХ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «МАМІЇ»

У статті здійснено спробу комплексного аналізу взаємодії засобів різних мовних рівнів у репрезентації внутрішніх станів персонажів у романі Марії Матіос «Мамі», зокрема зосереджено увагу на структурно-семантичному синтезі фонетичних, лексичних, словотвірних, фраземних, морфологічних і синтаксичних одиниць у структурі речення. Визначено продуктивність засобів омовлення емоцій в ідіолекті письменниці.

Ключові слова: вербалізація, емоція, емотивність, мовні засоби, рівні мови, Марія Матіос.

The article presents a comprehensive analysis of the interaction of linguistic means at different levels in the representation of the internal states of characters in Maria Matios' novel "Mothers". Particular attention is paid to structural and semantic synthesis of phonetic, lexical, word-forming, phraseological, morphological and syntactic units in the structure of the sentence. The effectiveness of the means of expressing emotions in the writer's idiolect has been determined.

Key words: verbalization, emotion, emotivity, language means, levels of language, Maria Matios.

У межах сучасної наукової парадигми спостерігаємо зміщення акцентів у бік антропоцентризму, що сприяє переосмисленню ролі лінгвістики емоцій, яка поступово переходить із периферії мовознавства до однієї з його центральних сфер дослід-

джені. Вербалізація емоцій – це складне, багатоаспектне явище, яке поєднує лінгвістичні й психологічні механізми та охоплює всі рівні мовної системи. Саме завдяки мові емоції набувають матеріального вираження, що уможливорює їхній перехід із категорії суто «внутрішнього» в категорію «зовнішнього». Це зумовлює необхідність аналізу омовлення внутрішніх станів не відокремлено, а в нерозривному взаємозв'язку «емоція ↔ мова».

Особливого значення питання мовної репрезентації емоцій набуває в художньому тексті, оскільки вона є не лише засобом впливу на читача, а й індикатором авторського світогляду та специфіки його мовної картини світу. У цьому контексті уваги заслуговує Марія Матіос, творчість якої завжди вирізнялася високим ступенем психологічної заглибленості, підвищеною увагою до внутрішнього світу й чуттєвим відображенням будь-якого емоційного стану героя. Зокрема показовим є глибоко драматичний роман «Мамі», у центрі якого постають осиротілі матері. Авторка майстерно змальовує внутрішній світ персонажів і розкриває широкий спектр людських переживань. Через сюжетну організацію в романі домінують негативні емоції героїв, зокрема страждання, скорбота, безсилля, внутрішнє спустошення, злість, що не лише формує емоційне тло художнього простору твору, а й концептуальну основу авторського ідіолекту.

У вербалізації внутрішніх станів українська мова має високий експресивний потенціал на різних мовних рівнях. За традицією, фонетичний рівень має найнижчий рівень потенціалу емотивності, найпродуктивнішими засобами якого є емоційні вигуки та оклична інтонація, а також допоміжний графічний засіб – експресивна графіка. Натомість на лексичному рівні, який характеризується найбільшою ефективністю, вживають емотивну лексику, яку розподілено на експліцитну й імпліцитну. На словотвірному рівні емоції омовлюються завдяки спеціальним афіксам, які надають словам відповідного емоційного забарв-

лення, а на фраземному — завдяки авторським структурно-граматичним модифікаціям фразем. Морфологічний рівень репрезентує внутрішні переживання за допомогою різних частин мови, а синтаксичний — за допомогою емоційних звертань, вставних і вставлених конструкцій, питальних речень з окличною модальністю, незакінчених речень і порівнянь.

Жанрова й тематична специфіка роману «Мамі» зумовлює використання різнорівневих мовних засобів, які взаємодіють і підсилюють емотивний потенціал один одного. Саме синтез фонетико-графічного, лексичного, морфологічного, словотвірного, фраземного й синтаксичного рівнів дозволяють Марії Матіос усебічно репрезентувати глибину материнського страждання.

Здебільшого багатокomпонентні висловлення вирізняються високим ступенем емотивного заряду й насиченою смисловою навантаженістю. Аналізуватимемо такі конструкції, виокремлюючи основні й допоміжні мовні засоби, які вербалізують емоційний стан персонажа. До перших уналежнюємо засоби з найвищим емотивним потенціалом, які становлять ядро висловлення: якщо вилучити таку одиницю, конструкція суттєво втратить рівень емотивності, а емоція буде репрезентована невиразно й непереконливо. Допоміжні засоби надають висловленню додаткових емоційно-експресивних відтінків, які підсилюють його емотивне ядро: після вилучення цього елемента рівень емотивності істотно не зміниться. Емотивний потенціал допоміжних засобів переважно недостатній, аби функціонувати автономно як вербалізатор глибоких внутрішніх переживань. Подамо лише кілька фрагментів, у яких Марія Матіос майстерно застосовує розмаїття засобів вербалізації емоційних станів персонажів.

1. *Та поки що я живу з розірваними альвеолами легень, капіляри яких розлітаються на друзки, коли вже стільки часу намагаюся вдихнути і видихнути свій біль... і через те іноді кривавить*

моє горло, і всі мої сльозогінні залози давно перетворилися на решето, бо досі не тримають сліз, навіть коли я силуюся умовити сама себе, що це егоїзм – так добивати себе тугою, начисто забувши про тих, кому я ще дорога і хто про мене думає і дбає, і тужить зі мною, але так, щоб я цього не бачила [1, с. 12] – материнський біль, сум, розпач, відчай вербалізовані такими мовними засобами:

основний:

- лексичний рівень → імпліцитне вираження → метафори: живу з розірваними альвеолами легень, капіляри яких розлітаються на друзки; вдихнути і видихнути свій біль...; кривавить моє горло; сльозогінні залози давно перетворилися на решето;

допоміжні:

- лексичний рівень → експліцитне вираження → іменники + дієслово: туга (ім.); біль (ім.); тужити (дієсл.);
- синтаксичний рівень → незакінчене речення: Та поки що я живу з розірваними альвеолами легень, капіляри яких розлітаються на друзки, коли вже стільки часу намагаюся вдихнути і видихнути свій біль...

2. – Та то ви просто заговорюєте мене, щоб я не плакала?! – знову скидається нервово і кричить на все подвір'я: – Але плач не залежить від мене, бабо... Я втратила сина на цій війні-і-і-і... рік, як утратила, і рік його топлю сльозами... стриматися не можу... – знову захлинається виттям. – А ви мені кажете не голосити [1, с. 30–31] – роздратування через знецінення розпачу й скорботи матері вербалізовано такими мовними засобами:

основні:

- синтаксичний рівень → питальне речення з окличною модальністю → зовнішньо спрямоване: – Та то ви просто заговорюєте мене, щоб я не плакала?!
- лексичний рівень → імпліцитне вираження → метафори: топити сльозами когось; захлинатися виттям;

- лексичний рівень → імпліцитне вираження → фізіологічний опис → вегетативні процеси тіла: плакати; голосити;
- лексичний рівень → імпліцитне вираження → фізіологічний опис → звуковий вияв: кричить на все подвір'я;

допоміжні:

- фонетичний рівень → експресивна графіка → подовження голосного: *войні-і-і-і*;
- лексичний рівень → експліцитне вираження → прислівник: *нервово*;
- синтаксичний рівень → незакінчені речення: *Але плач не залежить від мене, бабо... Я втратила сина на цій войні-і-і-і... рік, як утратила, і рік його топлю сльозами... стриматися не можу...*

3. Вона відриває очі від сина, мов відриває приросле до рани криваве ганчір'я... від запеклої дірочки на чолі... ще однієї дірочки на «вітровці» — якраз під серцем хлопчинки, а може, та дірочка таки в самому серці... впирається поглядом у три язички полум'я на лівім бочку... міцно зажмурюється, ніби хоче запам'ятати цю нелюдську мить... вдихає глибоко, аж тріснуть зараз переповнені легені... тоді зводить безтямний погляд на офіцера: — Не мій... [1, с. 48] — материнське страждання, відчай, шок, розпач вербалізовані такими мовними засобами:

основні:

- лексичний рівень → імпліцитне вираження → метафори: *відриває очі від сина*; *впирається поглядом*;
- лексичний рівень → імпліцитне вираження → фізіологічний опис → вегетативні процеси тіла: *вдихає глибоко, аж тріснуть зараз переповнені легені...*;
- лексичний рівень → імпліцитне вираження → фізіологічний опис → мімічний вияв: *міцно зажмурюється, ніби хоче запам'ятати цю нелюдську мить... тоді зводить безтямний погляд на офіцера*;

допоміжні:

- словотвірний рівень → зменшено-пестливі суфікси: дірочка, хлопчинка, язички;
- синтаксичний рівень → незакінчені речення: *Вона відриває очі від сина, мов відриває приросле до рани криваве ганчір'я... від запеклої дірочки на чолі... це однієї дірочки на «вітровці» – якраз під серцем хлопчинки, а може, та дірочка таки в самому серці... впирається поглядом у три язички полум'я на лівім бочку... міцно зажмурюється, ніби хоче запам'ятати цю нелюдську мить... вдихає глибоко, аж тріснуть зараз переповнені легені... тоді зводить безтямний погляд на офіцера: – Не мій...;*
- синтаксичний рівень → порівняння: *мов відриває приросле до рани криваве ганчір'я...; вдихає глибоко, аж тріснуть...*

Отже, синтез різнорівневих мовних засобів є невід'ємним елементом у смисловому просторі роману Марії Матіос «Мамі», оскільки таке комплексне поєднання формує багат шарову емоційно-експресивну структуру висловлення. За нашими спостереженнями, найбільш частотними й продуктивними у вербалізації важких емоційних станів є мовні засоби синтаксичного (порівняння, незакінчені речення) та лексичного (імплицитне вираження емоцій за допомогою складних метафор і опису фізіологічних станів, зрідка — експліцитне вираження через іменники, прислівники, дієслова) рівнів, а найменш — словотвірний і фонетичний.

Список використаних джерел

1. Матіос М. Мамі. Драма на шість дій. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023. 288 с.